

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånágisá resolusjávnná baktu ragátmáno 1. biejve 2017 láchkaloahpádusájn åhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoåhpadus le vuodoskávllá ja joarkkaåhpadus. Dát gábtjtjá dav åhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássá rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalsj åhpadusprográmmaj joarkkaåhpadusán, gánná oase åhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov åhpaduslága ulmmeparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusán. Dat sisadná dáv álgadimev, ulmmeparagráffa diededimev ja gálmma kapihttala: 1. Åhpadusá árvvovuodo, 2. Åhpadusá, ávddánahttema j ávddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skávlá dájmaj hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuonet guovlov fágaj åhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi åhpadusá vijdes ulme. Åhpadusá vuodon le álles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmov bájnnet álles vuodoåhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasjbargguy sijda ja skávlá gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skávlá ja åhpadusvidnudagáj ávdásvástádusáv ávddama ja máhtudagá ávddánahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoåhpadusán. Divna gudi vuodoåhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gá li plánajt dahkamin, tjadádime ja åhpadusáv ávddánahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusás ávdásvástadus: åhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skávllájádediddje, skávllåægáda, ja ietjá virgálettja

skávlán ja áhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij áhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjkekandidáhtaj ja állessjattuk oassálasstijda vuodoskávlán, joarkkaáhpadusán ja állessjattugij áhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «áhpadiddje» ja «skávlå» gájkaj hárráj gudi áhpadussaj oassálassti, divna virgálattja, divna skávlå ja áhpadusvidnudagá. Áhpadiddijáhpadussaj gullu áhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskávlå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå áhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu áhpadussaj skávlán ja áhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam áhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam áhpadussaj ja sierraáhpadibmáj, oahppijárvustallamij, áhpadime organiserimij ja æjgátaktisasjbarggugj.

Skávlå ja áhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj áhpadusarená. Áhpadus dájn arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema áhpadusán li muhtem gájbbádusá ja rámma ma li ietjálágátja gå áhpadusán mij le skávlán. Áhpadusvidnudagájn le, sæmmi gå skávlán, ávdåsvásstádusáv jut dat áhpadus mij vatteduvvá, le áhpaduslága ja oahppoplánaj milta. Gálmååsak aktisasjbargon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoáhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus álgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttá galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávddånahttet sámezielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtá ávddån áhpaduslágan. Bádjásasj oasse guoská aj sáme skávlåj. Buojkuldahka «sáme skávlå» aneduvvá áhpadussaj mij tjuovvu sáme buohtalasj ja sæmmiárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeziela háldadimguovlos. Sæmmi oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohtha áhpadussaj sámeziellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohtha áhpadussaj sámezielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeziel fágan. Skávlán le ávdåsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Áhpadusá ulmme

Áhpaduslága ulmmeaparagråffa le náv:

Áhpadus skávlán ja áhpadusvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væråldij ja

boahhteájggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Áhpadusá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuojnana friddjavuohta, guojmmegieresvuoha, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuoha ja solidaritiehtta, árvo ma aj báhhti ávddán duon dán religijávnán ja iellemvuojnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Áhpadus galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Áhpadus galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnégattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvâjnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálasát ájádallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvâsstediddje oasâlasjvuodav dâbdddât ja riektáv oassâlasstemij.

Skâvllâ ja áhpadusvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohtádusáv, vieledusáv ja gâjbbádusâjt ja vaddet sidjij hâsstalusâjt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Gâjkkâ givsêdimvuogijit galggi vuosteldit.

(Áhpaduslâhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslâga ulmmeparagrâffa árvo galggi liehket vuodon gâ skâvllâ ásat ietjas dâjmav.

Ulmmeperagrâffa gâvât árhojt ma tjoahkkij Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegâvdan ja dâbdddâmahtes boahhteâjgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbâj ja dábijda. Da aj vuojnnuui duon dán religijávnán ja iellemvuojnon, ja

li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmaida. Dá hættuigi iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávlláaktisasjuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddánime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuoyno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágulasj dáj dov nav vaj ájnegattja váraida váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjuoda æjvvalimen.

Sáme skávllå galggá ásadit áhpadusáv gánnå le sámegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sámegiella árvo ja gulluigi sámegiella skávllåj. Sáme skávllån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuoynjalasj kultuvrraárbev ájggedábálasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjávnajn.

1.1 Almasjárvo

Skávllå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja álles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvogisvuohta mij vuoset divna ulmutjiin le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuoset huvsov oahppijda ja vuoynná ájnegis oahppev, dáhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvon skávllån ja sebrudagán.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadusás. Da li tsieggidum gájkkásasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gásstå báhti ja gánnå árru. Mánájkonvensjávna le oassen almasjrievtesvuodaj ja vaddá mánáida ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusán hættu liehket aktisasjuohta almasjrievtesvuodaj, sæmme báttå gå oahppe galggi diedojt ámastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvasasjuohta ja dássádus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávllå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppijt galggá avtaárvvasattjat dámadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvasasj máhttelisvuodaj vaj máhtti iesjrádålasj válljimijt dahkat. Skávllå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev

vaj divna bessi aktisasjvuodav dábddát skávlán ja sebrudagán. Mij máhttep ham divna átsádallat mij muhttijn tjuolldasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttup dábddát mijá ærádisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigálettja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritiehtta li dárlulattja vaj ulmutja galggi ávddánit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedábddo galggá duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávlán galggá oahppijda vaddet histávrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhttá bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdiv daj árvvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkij rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábdiv sijn gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuoha ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohat ja aj histávrálasj aktijvuohat. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávddivbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijn identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohat.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaadnjen sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dássálaháj tjállemgiella girjedárogiella ja ádádárogiella.

Vuona sevvamgiella le dâhkkiduvvam âllesârvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalásj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dâdjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájâdusâjda ja dâbijda. Divna oahppe galggi bessat âtsâdallat gâ máhtti moadda giela, de le dat resurssan skâvlân ja sebrudagán.

Âhpadusá baktu galggi oahppe dâdjadusáv oadtjot sáme âlgoálmuk histâvrâs, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjâvnâjt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gávnum, le dâlla stâhtus nasjunâle unneplâhkon mijâ rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/tâhtara. Dâ álmukjuohkusa li aj læhkâm siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja âhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dâj álmukjuohkusij hárráj.

Âjgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dât âjggedâbes ja kultuvradâbijs. Mijâ âjge gâ álmuk le nav moattebelak gâ goassak, ja gâ værált tjanâduvvá lâvddâbut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dâdjadusá âjnasa. Skâvllâ galggá âvddânahttet âjnegattjaj identitietav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dillâj, sâmmi bâttâ gâ galggá gaskostit aktisasj ârvojt ma li dârbulattja oassâlastâjt moattevuodan, ja rabâjtjot uvsajt væráldij ja boahteâjggâj.

1.3 Lâjttâlis âjâdallam ja estetihkalasj diedulasjuohta

Skâvlân galggi oahppe hârijânit diehtemvâjnogissan sjaddat ja gatjâlvisâjt bajedit, diedalásj ja lâjttâlis âjâdallamav âvddânahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjuodajn.

Âhpadus galggá oahppijda vaddet dâdjadusáv gâktu lâjttâlisât ja diedalattjat âjâdallat. Lâjttâlis ja diedalásj âjâdallam le adnet jergav guoradalle ja systemâhtalásj vuogijn gâ konkrehta praktijkalasj hâsstalusaj dejvadi, dâhpâdusâj, moalgedimij ja máhttohámiij. Âhpadus galggá vaddet dâdjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalâjtjot vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij vâlljim vâjkkut dav majt vuojnep.

Jus âdâ dâdjadus galggá badjânit, de vierttiji ieme âjâdusâ guoradalâduvvat ja lâjteduvvat

teorijaj, vuogij, argumentaj, åtsådallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávddánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij åtsådallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmme báttá sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohatj. Åhpáduš viertti dan diehti åhtsát jæbðdavuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gá le ådå máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjvuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdåsvásstediddje ulmusj. Åhpáduš galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamijt dagátjit ja oahpåsmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjvuohta le sihki gájbbáduš ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdov. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta

Skåvllå galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv åtsådallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájádusájt dåmadibmen dahkat.

Máná ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Åhpádušan galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttjaladdat le ájnas gá oahppamav tjeignodi. Skåvllå galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddånit dåbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddånbuktemvuogij ja praktihkalasj dájmaj baktu. Nuoramusájda le ståhkam dárbulasj soapptsoma ja ávddånahttema hárráj, valla åhpádušan åbbålattjat vaddá ståhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuohta boanddot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ådåsis ájádálátjit ja máhtukvuodav æládusbargguj, nav vaj ådå ájádusá dåmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dájmaj baktu oahppi, ávddånahtti máhtukvuodav

ávddánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádå gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávddánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdu dahka ávddån gå dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávddånbuktemijn, ja da li buktemin ádå perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávddånbuktema li aj ájnasa ájneggattaj persávnålasj ávddånibmáj. Kultuvralasj åtsådallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat åtsådallat moattelágásj kultuvrraávddånbuktemijt skávllåájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessas dárbulattja oahppij ávddamij ja identitehtaávddånibmáj. Skávllå galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfåmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fámov åbbå vuodoåhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjuohta

Skávllå galggá viehkedit vaj oahppe åmasti ávov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkådagá ja birrasa gåktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdåsvåsståduv håldadit luondov dågålattjat. Åhpadasá baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávddånahttet vieledusåv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov åtsådallat ja dåbdddåt dav gålldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohvaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjuodav ávddånahttet gåktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkådahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagåv. Skávllå galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gåhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Månå ja nuora galggi dåmadit udnåsj ja ihttåsj håsstalusåjt, ja mijå boahhteåjgge le gåktu boahhte buolvva håldat ednamjårbådisåv. Globåla dálkådakrievddama, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda massem le dajs stuoråmus biråsåjttemijs væråldin. Dåjt håsstalusåjt vierttip aktan tjoavddet. Mij dårbahip máhtov, etihkalasj diedulasjuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåttjit dårbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttet bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassálasstem

Skávllá galggá oahppijda vaddet máhttelišvuodav oassálastátjit ja áhpatjit mij demokratijja le almmaláhkáj.

Áhpadus galggá ávdedit oassalasstemav demokrátalasj árvot gáktuj ja demokratijja gáktuj ráddimhábmén. Oahppe galggi oadtjot dádjadusáv demokratijja njuolgasusáj hárráj ja dárbov dajs. Sebrudagás oasev válldet máksá vieledit ja dáhkkidit vuodulasj demokrátalasj árvot degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, ájnegattjaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja válljimijt. Demokrátalasj árvo vierttiji ávdeduvvat oassálasstema baktu álles áhpadusmannulagán.

Skávllá galggá demokrátalasj árvot ja guottojt ávdedit vuosstebiellem ávdđagáttojt ja badjelgæhttjamijda. Skávllá galggá dádjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalágátja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfálasj vuogijn.

Demokrátalasj sebrudagán le álles álmugin sæmmi rievtesvuoda ja máhttelišvuoda oassálastátjit mierredimprosessajda. Binneplágov suodjalit le ájnas prinsihppa demokrátalasj riektástáhtan ja demokrátalasj sebrudagán. Demokrátalasj sebrudahka suodjal aj iemeálmugijt ja binneplágo álmugijt. Álgoálmukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávlláaktisasjvuodan vierttiji ávdđánahttet diedulasjvuodav sihki binneplágo- ja ieneplogoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj barggij, dialávvggáj ja vuojnoj moattevuotaj. Barggo sajev dahkat moattevuotaj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávllá le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv gullidali skávlláárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokrátalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialávvggá áhpadiddje ja oahppe gaskan, ja skávlá ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gá oahppij jiedna gullen sjaddá skávlán, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdásvásttediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj

Skávlán le sihki ávddamdoajmma ja áhpadosdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadosá hárráj, ávddánibme ja ávddam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmov.

Vuodoáhpados le ájnas oasse iellemájge ávddamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpados galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpados galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadosaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmmi bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá vierti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatj ja nuorravuohatj.

Áhpados galggá álles almatjav ávddadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávddánahttet. Ávddam dáhpáduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuojnós. Ávddam dáhpáduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadatijn ja skávláárggabiejve. Valjesvuohta dájmajs, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hæhkka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávddáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávddedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusájt foarmmalij ja fáhkastáffa viehkijn, ja gá adnuj válldi viehkenævoijt majna praktihkalasj dahkamusájt tjoavddi. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme

Skávlá galggá doarjjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávddánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabiejve.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála

oahppam dáhpáduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájmej baktu skávlán. Fágallasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágallasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábddi ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvojt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemijt duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnoj hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dâmadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdâsvásstedit ja mierredit. Oahppjn ja sijdajn le aj ávdâsvâsstâdus ásedit buorre aktisasjvuodav ja birrasav. Nav gâktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjvuodav skávlán, vaddá aktisasjvuoha ájnegattajda soappsomav, ávddânahttemav ja oahppamav.

Buorre dâjddo ájnegattaj lunna le dârbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv privâhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlán dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárijjânit vuohkasit dâmâdit ja ávdedit diedulasjvuodav ietjasa guottoj gâktuj. Moattelâgâsj guládallamvuoge ja teknologijja adno boanndot ja hâsstal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárijjânit dâmadit ávdâsvâsstâdusâjn juohkka aktijvuodan juogu skávlán jali skávlâ álggolîn.

2.2 Máhtudahka fágâj hárráj

Skávlâ galggá fâga áhpadusáv árvustallat daj árvoj ja prinsihpaj milta ma li áhpadusâ vuodon.

Fágallasj oahppam le guovdâsj oasse ávddam- ja áhpadusvidnos vuodoáhpadusân. Fágâj oahppoplâna vaddi sisanov duon dân fâhkaj ja vuodon le dât definisjâvnnâ máhtudagâs:

Máhtudahka le máhttet âmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagâv vaj hâsstalusâj rijbat ja dahkamusâjt tjoavddet oahpes ja amâs aktijvuodajn ja

dilijn. Máhtudahka sisadná dádjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dádjadus viertti liehket vuodon gá skávllá le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágallasj máhtudagáv. Fágaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjvuohka fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dádjaduvvat ulmmeaparagráffas ja ietjá ásijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dádjadit diedoijt, buojkuldagáijt, teorijajt, ájádusáijt ja aktisasjvuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gássjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielallasj tjehpudagáv.

Máhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dádjadus ja máhtukvuohka árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dádjadittjat teorehtallasj runádimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddánahttemis ja estetihkalasj árvustallamdájdos.

Skávllá galggá sajev vaddet tjiegnodimoahppamij nav vaj oahppe ávddánahtti dádjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjvuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágallasj máhtov ja tjehpudagáijt oahpes ja amás aktisasjvuodajn. Fágaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassálasstet málsudahkes dâjmajn stuoráp kompleksitiehtajn.

Tjiegnodimoahppam fágajn máksá adnet máhtov ja tjehpudagáijt moatte láhkáj, nav vaj oahppe maŋenagi máhtti rijbadit duon dán fágallasj hásstalusán ájnegattjat ja aktan iehtjádij.

Áhpadiddje ja skávllá jádediddje vierttiji dâjvváj árvvaladdat aktisasjvuodav fága oahppama ja badjásasj ulmij gaskan, árvoj ja áhpadusá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávllá galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddánimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs álles áhpadusmannulagá tjadá.

Jus galggap rijbbat værárdin gánná ieŋŋilsgiella aneduvvá rijkajgasskasasj guládallamin, le

dárbulasj adnet ieŋŋilsgielav ja diehtet gáktu giella aneduvvá duon dán aktijvuodan. Dát merkaj ávdedit báhkoboannudagáv ja tjehpudagáv anátjit giella jiednasystemav, duollatjállemav, grammatihkav ja prinsihpajt gárgadis- ja tækstadahkamij, ja máhttet gielav hiebadit duon dán fáhkaoassáj ja guládallamdilláj. Dát sisadná sieradit njálmálasj ja tjáallasj giellaanov ja formáallasj ja iehpeformáallasj giellaanov. Vijdábut merkaj dat vieledit kultuvralasj sæbrástallamvuogijt ja vættsásvuodakonvensjåvnåjt gå lip gielav adnemin. Gielav oahppá gå adná tevstaj valjesvuodav, gånå

2.4 Oahppat oahppat

Skåvllå galgga oahppijt viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrådálattjat åmastittjat.

Gå oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágallasj åvddånimev, de oadtju dassta iesjrådållasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Åhpadus galggå åvdedit oahppij motivasjåvnåv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov ålles iellema oahppamij. Gåjbbeduvvá åhpadiddijis snivva oahppij åvddånimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam ålldarij, ållesvuoda- ja doajmmavuodadåssáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjådi oahppamav máhtti oahppe maŋenagi åvddånahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjålvisåjt bajedit, vásstadiusåjt åhtsåt ja diededit ietjasa dádjadusåv duon dán låhkåj, máhtti maŋenagi aktijvalasj rållav oadtjot ietjasa oahppama ja åvddånime hárráj. Håsstalusåj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja åvddåni fågan. Tjiegŋalap dádjadus åvddån gå oahppe vuojnni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gå máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gå åmastit, juogadit ja lajttållisåt dåmadit máhto hárráj.

Våjku oahppe rahtjållisåt barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn håsstaluså gå oahppat galggi. Sivå li ålu moattelågåtja. Åjggomuså åvdedit máhtukvuodav iellemåjge oahppamij divna oahppij hárráj gåjbbet vijdes lahkanimev skåvllå bieles.

2.5 Doaresfágalasj tiemá

Skávllá galggá ávdedit oahppamav dan gálmá doaresfágalasj tiemájn álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohta, ja guoddelis ávddánibme.

Dá gálmá doaresfágalasj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegisalmatjijs ja bájkálasj sebrudagá aktisasjuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágalasj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dájn tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjburgo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmajda ja báhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnet aktijvuodaj fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemájn, báhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágalasj tiebmán skávlán galggá oahppiida vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellenválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvá ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda välljimijt ájnegattajda, le buorre álmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájâjt máhttet biedjat ja vieledit ietjâdij, ja máhttet dâmadit ájâdusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuollâj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrátallasj gájbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastátjit demokrátallasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddánbuktema.

Gå barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sæmmei báttá gå sebrudagán le dárbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávlá galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddánahttemijn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrátallasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dáhkkidit sihki ieneplågo rievtesvuodajt ja binneplågo rievtesvuodajt. Sij galggi hárrjánit lájttálasát ájádallat, oahppat dåmadit gå vuojno ja ájádusá báhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddánibme

Guoddelis ávddánibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddánimvuoges sebrudagán, ja gåktu dajt dåmadit. Guoddelis ávddánimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodajt ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktivuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdásvasstediddje válljimijt válldet ja dâmadit etihkalattjat ja birásdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dâmadime ja válljima li ávkálattja. Tiemájn li tjuolma tjanádum birrasij ja dálkádahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dássásasjuhtaj, demografijjaj ja áhpadussaj. Oahppe galggi oahppat aktivuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmuttijda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktivuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdátjin dán tiemán. Teknologijjaávddánibme máhttá tjoavddet gássjelisvuodajt, valla máhttá aj buktet ádâ. Máhtto teknologijja hárráj buktá dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gáktu dajt máhttá giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlå dâjmajda

Skávlå galggá duosstot oahppijit luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávlå ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjâvnâaktisasjuodav mij berus skávlå ávddánimev.

3.1 Sebrudahtte oahppambirás

Skávlå galggá sebrudahtte aktisasjuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gâjkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gânnâ oahppe arvusmahteduvvi fâgalasj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dâbdâ, máhttá dat oahppamav gâhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi

tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlå barggijn, æjgádijn ja æjgátåvdástiddjijn ja oahppijn le åvdåsvásstádus aktan åvdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gåtsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn åvdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggå moattevuohta dåhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassálasstem galggå skávlå bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassálasstet ja válldet åvdåsvásstádusåv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan åhpadiddjij juohkka biejeve. Oahppe åjádalli, åtsådalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, gulådallama ja aktisasjbargo. Skåvllå galggå oahppijt oahppat dáj dov vuosedit gå moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gåktu aktanbarggat duon dán dilen.

Dåbe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li åjnnasa oahppij sosiåla åvddånibmáj. Ráddnavuohta vaddå dåbdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gå åtsådallap mij lip dåhkkiduvvam ja luohtadusåv dåbddåp, oahppat árvon adnet iehtjama ja iehtjádít. Oahppe galggi oahppat ærádisájt vieledit ja dádjadit divnajn le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histåvrrå, ja siján le dårvvo ja åjgomuså boahhteåjggáj. Gå mánå ja nuora dåbdi vieledusav ja dåhkkidimev åhpadusån, vadda dat sidjij dåbdov gullut aktisasjvuohtaj.

Gå adni duov dáv åhpadusarenåv máhttå skåvllå oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka åtsådallamijt ma åvdedi motivasjåvnåv ja dádjadusåv. Lahkabirrasa ja sebrudagå berustibme buktå positivitehtav skávlå ja oahppij åvddånibmáj. Duot dát aktisasjbarggo bájkalattjat, nasjunålalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav åjggeguoskavasj åssjijn. Máhttolånudibme ulmutjij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddå oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, åvddamij ja identitehttaj ja vuoset árvov aktisasjbargos miehtáj gielalasj, politihkalasj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus

Skåvllå galggå láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet åjnegatttaj motivasjåvnåv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja åvddånibme galggå liehket guovdátjin skávlå dájman. Oahppe båhti skåvllåj genga sierra åtsådallamij, ieme diedujn, guottoj ja dårboj. Skåvllå viertti divna

oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágásj oahppamdájmajt ja – resursajt árvvedahhte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuoh taj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávl lá duosstu divna oahppijt rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tji eg nudagájt duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tji eg nudimoahppamij, de li vieledime jut oahppijn gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávreb u ja iesjrádálattja. Gæhttjaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttjalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvástádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttjalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fág alasj máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárkustallat ja váksjot oahppijt le vájkkudus gátsedittjat ájnegattjajt ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávl lá ja áhpadiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadah tes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttá váne dit ájnegattjaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávl lá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábá lasj áhpadusás. Skávl lá galggá duola dagu hiebadit áhpadusáv bargg ovuogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fág alasj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhpadusájn.

Buorre árvustallam, gánná vuorddemusá li tji elggasa ja oahppe oassá lassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagádallat oahppijt ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis bargg ovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávl lá viertti gárvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fág an vaj áhpadus dábddu rijbadahtte ja nuohkásit hássaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gá máhttelis dáhpáduvvat variasjávnnáj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuoh taj aktisasjvuodan. Oahppe gæenna li

dárbo hiebaduvvamijda duodden dábalasj fáldahkaj, galggi oadtjot sierraáhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj áhpadusmannulagán. Áhpadiddje máhtti buorre dárjav oadtjot ietjá virgálettjajs hástalusájt gávnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárba. Ájnas le oahppij ávddánime hárráj jus dájma báhti jáhtuj nav ruvva gá máhttelis gá hástalusájt ielvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlå gaskan

Áhpadus galggá ásaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggá oahppij oahppamav ja ávddánimev nannit.

Buorre guládallam sijda ja skávlå gaskan buktá buorre báhtusijt skávlå barggub barggub áhpadusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Ájgádjijn ja ájgátávdástiddjijn le oajvveávdásvásstádus máná bajásgiessema ja ávddánime ávdás. Sij li mánáj ja nuoraj ájnnašamos huvsulattja ja siján le máhtto mij skávlåj le ávkken gá galggi doarjjot oahppij ávddamav, áhpadusáv ja ávddánimev. Skávlån le bajemus ávdásvásstádus ásadittjat aktisasj bagov siján. Dát merkaj ájgáda ja ájgátávdástiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárba vi vaji bessi mánáj skávlåárggabiejev vájkkudahttet.

Sijda guotto skávlå hárráj le viehka ájnas oahppe berustibmáj skávlås ja skávlårahtjama hárráj. Ájgáda ja ájgátávdástiddje báhti skávlåj duojna dájna dárbut, vuorddemusáj ja vuojnoj skávlå ulme ja bargo hárráj. Dássta máhtti badjánit ássje ma skávlåj li gássjela giehtadallat. Skávlå viertti vaddet tjelgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahte. Buorre ja áskáldis dialávggá le gasskasasj ávdásvásstádus. Skávlå viertti huoman vieledit jut divna oahppe e sáemmi viehkev ja dárjav sijdas oattjo.

3.4 Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemin

Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemin galggá praktihkalasj

åtsådallamijt vaddet ja guoskavasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágallasj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemín vuorddemin.

Åhpáduš áhpádušvidnudačán le oasse áhpádušmannulačás viddnooahppiida, oahppokandidáhtajda ja barggogirjje kandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpádušán oasev áhpádušás barggoiellemín. Fáhka- ja virggeáhpáduš galggá ávddadit ja áhpadit tjiehpes, máhtulasj, sjuggelis ja ádåájádalle fáhkabarggiit. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj åtsådallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta galggi åtsådallat ja oasev válldet áhpádušvidnudačá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta e boade barggoiellemij sæmmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlå ja barggoiellemá gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdåsvåsstådušáv válldet ietjasa áhpádušás ja dábdåt sij li oassen barggoiellemis ja sebru kiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet áhpádušá ulmev gárvedittjat ájnegattjajt boahhteájge barggoiellemij.

3.5 Profesjåvnå aktisasjvuohta ja skåvllå ávddånibme

Skåvllå galggá liehket profesjåvnå fágallasj aktisasjvuohta gånå åhpádidde, jádedidde ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddånahtti ietjasa bargov.

Skåvllå sebrudakinstitusjåvnnån le vælggogis åsádit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoáhpádušasj. Skåvllå æjgådijn, skåvllå jádediddijn ja åhpádidijn le ietjasa rállåj milta aktisasj ávdåsvåsstådušáv åsádit buorre ávddånimev skåvlån. Sij vierttiji aktan åsádit vaj skåvlå barggo tjuovvu ålles oahppoplånáv. Buorre ja systemáhtalasj aktisasj barggo mánájgarde ja skåvlå gaskan, ja dásij gaskan áhpádušmannulačán, ja skåvlå ja sijda gaskan giehpet låvkkistagáv dåses dåssáj.

Åhpádidde le roallamodælla mij galggá jasskavuodav åsádit, ja oahppijt bagádallat áhpádušmannulačán. Åhpádidde le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja

mávtástuhtta oahppijit áhpatjit ja ávddánittjat. Áhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijit ma e vuorbástuvá válljimij, e dábda ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahtte ja vuordedahtte. Gá barggi aktisasjuoda hárráj, ja oahppij hárráj vaj galggi gullut dan aktisasjuohtaj, de áhpadiddje ávdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dárjav fágallattjat ja dábdoj hárráj.

Áhpadiddjeprofesjávnnán le profesjávnbarggo aktisasj árvot ja aktisasj átsádim- ja átsádallam máhttovuodujn. Profesjávnná ja ájnegis áhpadiddje háldat ávdásvásstádusáv vuosedit dájdiv moattebelak gatjálvisájn. Áhpadiddje ja jádediddje ávddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dájdiv dialávgá baktu ja gá aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dájdiv ja ávddánibme dáhpáduvvá aktugattaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dájdiv gájbbet aktelasj ádstuhttemav. Áhpadiddjeprofesjávnná viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gássjelis pedagogihkallasj gatjálvisájdá ij le agev njuolggá vásstádus. Skávlá bargge vierttiji dan diehti dáhkkidit ietjasa árvustallammáhtukvuodav áhpadattijn. Áhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, ávddánimev ja ávddamav doarjot. Áhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli áhpadime planimav ja tjadádimev, ávddánahtti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjávnná máhttovuodujn ja vuodoáhpáduvvá árvvuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skávlájn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skávlá jádedibme gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hásstalusájs majna áhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjávnnáj ávddánimev tsieggitijit luotadusáv organisasjávnnán. Skávlá jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja áhpadiddij oahppamij ja ávddánibmáj. Skávlá jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit áhpadiddij gaskan ja viehken ávdedit buorre ja nanos birrasav gánná divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skávlá jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessu buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa ávddánahttet.

Buorre skávlá ávddánibme gájbbet sajev gatjádallattjat ja vásstádusájt átsáttit ja profesjávnnáaktisasjuodav gánná skávlá barggo ávdet oahppij oahppamav ja ávddánimev. Divna bargge skávlán vierttiji oassálasstet profesjonála oahppamaktisasjuohtaj vaj skávlá ávddán. Dat merkaj jut aktisasjuohta árvvaladdá árvvoválljimav ja ávddánahttentárbov, ja adna átsádimev, átsádallamij tjanádum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dájmajda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggij, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávlá ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvålasj æjvvalime oahppij ja åhpaddijj gaskan realiseriduvvi skåvlå ulme. Åhpaddje sjaddi konkrehta åhpaddusdilen åtsådallat åssijjt duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guoská åjnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gåjbbådusåjt buktet, skåvllåårggabiejve gaskan dálla ja dan bargguj mij gullu boahhte åjgev gårvedit. Divna oahppe ælla avtalågåtja, ja mij le buoremus oahppij vuoksuj le vuodogåtjålvis åbbå åhpaddusan. Dáv gatjålvisåv vierttiji divna våssteddit ådåsis juohkka bieje skåvlån.